

Europa evolueert door crises heen

door **Marc Janssens** De auteur is hoofdredacteur van *Christen Democratische Verkenningen*.

‘Events, dear boy, events’, antwoordde de naoorlogse Britse premier Harold Macmillan toen hem eens gevraagd werd wat de grootste uitdagingen voor een politicus zijn. ‘Gebeurtenissen.’ Aan deze uitspraak moest ik denken bij het lezen van het actuele, vlot geschreven en tegelijk diepgaande boek van Luuk van Middelaar. De auteur beschrijft en analyseert in *Een Europees pandemonium* de afgelopen jaren waarin de Europese politiek langzaam maar zeker evolueerde van ‘regelpolitiek’ naar ‘gebeurtenissenpolitiek’. De eerste kenmerkt zich door bureaucratie, voorspelbaarheid en bestuur of governance; de tweede door koortsachtig overleg, een antwoord op onverwachte gebeurtenissen en politiek van publieke verantwoording ofwel government.

Er wordt vaak gezegd dat er geen Europese ruimte is waarin een bovennationaal publiek reageert op en debatteert over datgene wat zich voordoet. Zijn we immers niet gefocust op ons eigen land en volk, waarvan we de taal spreken en de nationale politici kennen? In zekere mate is dat zo: veel Nederlanders kijken vooral naar de nationale televisie en lezen nationale of zelfs regionale kranten. Maar Van

Middelaar laat overtuigend zien dat de panelen aan het verschuiven zijn. De EU is zich aan het hervormen, wat vooral het gevolg is van een reeks gebeurtenissen of liever crises die zich sinds 2008 hebben voorgedaan: de banken- en eurocrises (2008-2012), de Oekraïne-crisis (2014-2015), de migrantencrisis (2015-2016) en de Atlantische crisis van brexit en Trump (2016-2020). En ten slotte de coronacrisis, die zich sinds 2020 op ongekende wijze laat voelen.

Europese solidariteit

Deze hervorming van de EU is nog niet eens zozeer zichtbaar via objectieve wijzigingen in de wijze waarop de Unie met haar diversiteit aan instellingen is georganiseerd. Ze toont zich vooral in de manier waarop er door politici wordt opgetreden of gehandeld en in hoe door het publiek wordt gereageerd. De genoemde crises – Van Middelaar zoomt vooral in op de laatste, de coronacrisis¹ – laten zien dat er een Europese sfeer is ontstaan waarin publiek en politiek zich uiten via gevoelens van teleurstelling, boosheid, angst, vervreemding en solidariteit. Kenmerkte de EU zich voorheen door depolitisering, technische oplossingen, het uitruilen van belangen en vaak

Luuk van Middelaar

Een Europees pandemonium.

Kwetsbaarheid en politieke kracht

Historische Uitgeverij | 2021 | 204 pp. |

€ 24,50 | ISBN 9789065541031

minder relevante onderwerpen als ‘geitenkaas, grasmaaiers of graanprijzen’, de laatste jaren gaat het over omvallende banken, drommen vluchtelingen aan de buitengrenzen en urgente zuurstofapparatuur, vaccins en mondkapjes, en minstens zo noodzakelijke financiële (corona) steun. Allemaal zaken van leven en dood, waarbij het uitblijven van eerste hulp uit Europa aan het door corona zwaar getroffen Italië diepe wonden heeft geslagen. ‘Als op dit uur van de waarheid steun uitblijft, zijn we buiten de Unie beter af’, zo formuleert Van Middelaar de diepe teleurstelling in de ‘laars van Europa’ begin 2020.

Voeg daarbij de ongelukkige oproep van de Nederlandse minister van Financiën Hoekstra om te onderzoeken waarom sommige EU-lidstaten over onvoldoende ‘financiële buffers’ beschikten, en publiek én politiek in Zuid-Europa begonnen te morren en in opstand te komen, onder andere tegen de, in de ogen van de Portugese premier Costa, ‘walgelijke’ woorden van de Nederlander.

Van Middelaar beschrijft het allemaal spannend en boeiend. Hoe de aanvankelijk nationale reflex in de coronacrisis toch in Europese solidariteit uitmondde. Hoe Duitsland het voortouw nam in deze financiële

solidariteit, omdat het land onder leiding van Merkel begreep dat het nooit sterk kan blijven als Europa zwak wordt. Hoe het besef doordrong dat schuld en boete de Europese geest niet meer mogen beheersen, zoals het Verdrag van Versailles in 1919 eens mede tot de gruwelijkheden van de Tweede Wereldoorlog had geleid. Hoe er binnen Europa allerlei gelegenheidscoalities ontstonden: de Vrekkige Vier, de Baltische Bubbels, de Visegrad Vier, maar ook de oude oprichters van de EU, Duitsland, Italië, Frankrijk en Nederland, die de handen ineensloegen om vaccins te bemachtigen. Hoe de

tot de Europese Unie leidde met haar deels gezamenlijke munt. De reeks crises en gebeurtenissen sinds 2008 vormt het begin van een nieuwe fase. Europa, dat dacht dat besmettelijke ziektes ‘geschiedenis’ waren (pest en Spaanse griep) of ‘exotisch’ (lepra, ebola, SARS) zag zich opeens zelf met een levensbedreigende ziekte geconfronteerd. De Europese Unie, die stiekem verwachtte dat haar naleving van de democratische rechtsstaat en haar hameren op mensenrechten in de wereld navolging zouden vinden, is tot de ontdekking gekomen dat autocratie steeds meer terrein wint en dat niet iedereen meer bij de geliefde club wil horen of zich naar de afgesproken regels schikt. Van Middelaar weet zijn beschouwingen over de euro- en coronacrisis te verbinden met de brexit en de Trump-revolutie in de VS, die met de verkiezing van Biden nog niet voorbij is. Beide Atlantische gebeurtenissen hebben minstens zoveel invloed op de derde fase van de EU, omdat Europa met een eenzame positie in de wereld wordt geconfronteerd, en daarmee ook met de volgende, indringende vraag: wat is Europa’s identiteit en welke rol kan Europa in de wereld nog vervullen?

Het is deze geopolitieke positie die, sterk verweven met Europa’s interne ontwikkelingen, aan het slot van het boek nog eens indringend aan bod komt. Vóór Trump waande Europa zich veilig onder de militaire paraplu van de VS en hield het zijn zelfbeeld als weldoener en mensenrechtenverdediger in de wereld hoog. Corona, maar ook de opstelling van de VS, waarvan de

Het besef drong door dat schuld en boete de Europese geest niet meer mogen beheersen

coronapolitiek verweven raakte met historische gevoelens, bijvoorbeeld ten aanzien van de grens tussen Ierland en Noord-Ierland, maar ook met culturele identiteit en soms tergende eigenzinnigheid, zoals in Polen en Hongarije.

Derde fase

De Europese Unie bevindt zich in haar derde fase, wil Van Middelaar maar zeggen. De eerste twee werden gevormd door twee grote ‘gebeurtenissen’ uit de vorige eeuw: de Tweede Wereldoorlog, die de oprichting van de Europese (Economische) Gemeenschap bracht, en de val van de Berlijnse Muur, die

contouren zich al in de periode vóór Trump aandienend, laten zien dat de VS hun blikveld naar de Pacific hebben gewend en dat China met steeds meer gretigheid en assertiviteit de rol van weldoener in de wereld op zich neemt. Het nadrukkelijke vertoon waarmee Chinese vliegtuigen in Italië de coronahulp afzetten, geeft goed aan dat het China niet alleen om macht te doen is, maar ook om imago.

Macht

Hoe de EU zich te midden van deze geopolitieke ontwikkelingen zal opstellen, is sterk afhankelijk van de vraag of zich steeds meer een gezamenlijke Europese politieke wil zal ontwikkelen. In sommige opzichten staat de EU op achterstand van China omdat het haar ontbreekt aan een krachtige centrale regie en een geïntegreerde visie voor de lange termijn. Ten dele hangt dat samen met de democratie en pluriformiteit die we in Europa juist zo graag koesteren. Waar in China staat en bedrijven veel sneller en eensgezinder kunnen opereren, hechten wij Europeanen aan overleg en de onderscheiden rollen van bedrijven, rechters en overheden. Dat moeten we niet opgeven. Maar terecht haalt Van Middelaar een uitspraak van Angela Merkel uit 2017 aan. Zij zei toen: ‘Wij Europeanen moeten ons lot in eigen handen nemen.’

De impact van de diverse crises, die Van Middelaar kundig en pakkend beschrijft, laat zien dat enkel de nadruk op waarden en zogenaemde *soft politics* Europa een eenzame positie oplevert, waardoor het wellicht te gemakkelijk

De EU staat op achterstand van China omdat het haar ontbreekt aan een krachtige centrale regie en een geïntegreerde visie voor de lange termijn

een prooi wordt voor de kat. Wie als antwoord op de gebeurtenissen van de afgelopen jaren daadkrachtig wil optreden ten behoeve van de eigen burgers, maar ook wat te zeggen wil hebben in de wereld, ontkomt niet aan krachtige vormen van macht en gezamenlijkheid in combinatie met een geïntegreerde strategische langetermijnvisie. Voor het debat over de vraag hoever dit alles moet reiken, geeft Van Middelaars boek heldere informatie en analyses die politici, beleidsmakers en burgers slechts tot hun schade kunnen negeren. We kunnen er niet omheen, want – om met een geliefde uitdrukking van de auteur te eindigen – de geschiedenis klopt aan de deur.

1 In zijn boek *Improvisatie & Oppositie. De nieuwe politiek van Europa* uit 2019 beschrijft Luuk van Middelaar de ontwikkeling van Europese ‘regelpolitiek’ naar ‘gebeurtenissenpolitiek’ aan de hand van de eerste crises sinds 2008.